

בית מדרש בית

מהו בית מדרש יהודי מתחדש בשבילי? מחשבות על לימוד והנחיה

נדב ברמן שיפמן

'יצרן מוסמך' של ידע ביהדות ולקוחות שרק לוקחים ממנו. נכון, יש בו מנחה ויש גופי ידע רלוונטיים ללימוד שההיכרות איתם בונה שלבים ורגעים מסוימים בלימוד, אך המנחה הטוב הוא זה שמשליך עצמו מנגד אל הלומדים, פונה אליהם, אל דעתם, אל תובנותיהם, רגשותיהם והשקפותיהם בצמא, מעוניין בהם באמת ובתמים. שמות הלומדים ובתייהם (רוחניים, גשמיים) הם אולי הדבר החשוב ביותר, שלעולם לא תהא התעכבות עליו (בתחילת הלימוד אך גם במהלכו) לבזבוז זמן. לימוד מעמיק ככל שיהיה, תמיד עיקרו פנייה אל הלומדים עצמם, כבני אדם, כבעלי רגשות.

המנחה אינו בא ללימוד תחת האוטוריטה האינטלקטואלית אלא מתוך מודעות קבוצתית, שיתופית, מאזינה. הוא נרגש לקראת המפגש הראשון עם הקבוצה, כיון שדינמיקה חדשה עם קבוצה תמיד מפתיעה ומחדשת, אך בעיקר כי הוא יודע שיזכה להכיר אנשים ודעות שונות וכי עצם האתגור של זהותו העצמית מרתק אותו, מחיה אותו.

בית מדרש הוא מקום פיזי אך גם נפשי, רגשי וחברתי, שהבאים אליו מרגישים מוזמנים. הזמנה לשון זימון, המרמז על זמן מסוים אך גם על עדה מסוימת, קבוצה המתקבצת כדי לזמן לעצמה חוויה, הרוצה להזמין ללימוד מישהו נוסף שאינו חלק מידי חמנה

משעשה זאת, הרי שהפך את עצמו לשליח ציבור, לשמש. הוא משמש את קהילת הלומדים, מעביר אליה מאורו (וכמו נר - אינו חסר בכך דבר) ויודע שעיקר המצווה - הוא הלומדים. במובן נוסף, המנחה הוא 'ירחי', 'לית ליה מגרמיה [אין לו מעצמו] כלום'. מטרתו היא לשקף לקבוצה וליחידים שבה את אורם אך גם את חשךם (באופן בונה, כמובן), אם דברים שייאמרו יראו בעיניו מוטעים; תפקידו להנכיח את הקירות המטפוריים של הבית, בהם עלולים להתנגש מתוך עקמומיות מחשבה; משימתו למנוע את המחשבה (שיכולה לעלות על

בבואנו לתאר את בית המדרש היהודי המתחדש והרב-גוני, מעט קשה להפריד את הצורה והתוכן, את ה'בית' ואת ה'מדרש'. הא בהא תליא. אנסה בכל זאת לאפיינו בכלליות (בלשון זכר אך בפנייה לשני המינים). דברים אלו נכתבו בהשראת חוויית הנחיית לימוד בית מדרשי של 'אלול' לקבוצות 'תגלית' בקיץ תשע"א ובאופנים רבים בהשראת הגותו של מרדכי רוטנברג. תיאור זה של בית המדרש הוא מזיגה של המצוי והרצוי. בתפילה שהמצוי יתרצה והרצוי יתמצא.

בית - מקום שרוצים לחזור אליו ולהגיע אליו

בית כמו האות ב"ת, שיש לה פתח. הפתח הזה פונה פנימה וקשוב לקולות שבתוך הבית. אבל גם כמו האות ת"ו, הקשוב לקולות שמחוץ לבית, לתבונה שבאחרים ולחכמה שבגויים. במסכת ברכות אמר רבי יוחנן: "אל יתפלל אדם אלא בבית שיש שם חלונות". אם אמנם לימוד טוב הוא גם בבחינת תפילה, אפשר לומר על גבי המימרה של רבי יוחנן כי אין לומדים אלא בבית שיש בו חלונות. ובין הבי"ת לת"ו שכינה, אם זכו.

אבל גם אין פתח בלי קירות, בלי גבולות. גבולות הבית הם קירותיו, שהם מטאפורה למקומו ההיסטורי של הטקסט הנלמד, למיקומו במקום ובזמן, תקופה ותרבות מסוימים. בלי קירות אלה אין הקשר ללימוד והוא מרחף לו בחלל הפנוי. אמנם, תתכן חוויית לימוד טובה המתעלמת מההקשרים, אך בודאי שמודעות להם מעשירה את הלימוד.

בית מדרש הוא מקום פיזי אך גם נפשי, רגשי וחברתי, שהבאים אליו מרגישים מוזמנים. הזמנה לשון זימון, המרמז על זמן מסוים אך גם על עדה מסוימת, קבוצה המתקבצת כדי לזמן לעצמה חוויה, הרוצה להזמין ללימוד מישהו נוסף שאינו חלק מידי חמנה. הזימון מזמן שותפות וידידות-נפש: 'שלושה שישבו כאחד'. בית מדרש הוא אם כן מקום שבו נקבוצות הלב נפתחות והקארמה טובה והמוזה מדברת ובקיצור: השכינה שורה בו. שורה בו אך גם משתעשעת לה במשחקי מחבואים. לכן זהו מקום המחפש את מקומו של מקום.

בבית הזה אין היררכיה קשיחה, אין 'מרצה' ו'שומעים', אין

בבגד, כלומר בטקסט, במלבוש הרוחני שעל רקימתו אנו אמונים.

תן למלים לעשות בך, תן להם היה חפשי (יונה וולך). תן ללומדים וללימוד "לעשות בך". להפוך אותך לחלק מהמעגל. עליך לדעת להיות מופעל ולא רק מפעיל. "תן להם, הִיָּה חפשי". ובעת שתתן להם באמת את חלקם כשותפים-יוצרים משמעותיים בלימוד – תהיה בן חורין. מנחים עבדי עצמם - עבדים הם; עבדי הלימוד, השיחה, המחלוקת לשם שמיים – הם לבדם חופשיים.

קן גולדמן, מוטס, 2010, עץ

דעת הלומדים) שהכל בְּלָה-בְּלָה, הנובעת מלגיטימציה מוחלטת לכל דבר שנאמר, מחשבה שהיא פירוש מוטעה של הפוסט-מודרנה (ויישום פשטני של עקרון התקינות הפוליטית). הִיָּה משתוקק בחתירתך לאמת ובאותו הלהט נסה לאפשר קיומן של אמיתות אחרות.

המנחה הטוב הוא זה שמשליך עצמו מנגד אל הלומדים, פונה אליהם, אל דעתם, אל חובנותיהם, רגשותיהם והשקפותיהם בצמא, חנוניין בהם באמת ובתמים

אמנם, כדי שללימוד תהיה משמעות, חייב להיות מושג (ולו תיאורטי) של טעות ומשגה. הסכמה מעושה של המנחה עם דברים ששמע, הנובעת מרצון לנהל את הלימוד "על מי מנוחות" – אך למעשה מתחזקת אווירה של 'תקינות פוליטית' חסרת ויכוח – מביאה את הלימוד למנוחות. את הביקורת והמחלוקת יש, אמנם, לקיים מתוך רחישת כבוד אמיתי לאדם שמולך. הדהדו את הטוב וגם את הרע. אבל גם את הרע הדהדו בטוב. השאירו את השותפים ללימוד בבית.

מדרש - מדרס. אסקופה. פתח.

מקום שבעצם אינו בית, אלא הוא כולו חלונות, בית זכוכית שכולו מביע את מה שמחוצה לו ומעבר לו. את העולם. כמו המדבר, בו ניתנה התורה, מקום הפקר, שכולו חול וכולו קודש. כולו ערבה וכולו עננה. אולי לכן הביא רבי יוסי משמו של רבי אליעזר: "אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל, אלא במקום נמוך ויתפלל, שנאמר: "ממעמקים קראתיך ה' (תהלים קל)". הפתיחות הזו לעולם היא ענווה. עניויות מסוימת.

יש בו סוד, במדרש. יש בו העלם. הוא שביר. הוא חסר. הוא דורש השלמה. דורש השתלמות. הוא תמיד-רש. אין לו את מה שיהיה לו – אולי, בעזרת הלומדים. וה'יהיה' הזה תלוי בלומדים. המדרש כל כך תלוי, שבלעדיהם הוא פשוט לא יתרחש; הוא איננו 'יהיה אשר יהיה'. הוא לגמרי 'נודע בשערים', כפי שדרש הזהר על הא-ל; באופנים בהם יחשבו ויתפסו את המדרש והיהדות והעולם, כך יהיו. אין בבידעם של בית המדרש נקודת מבט מוחלטת, מה שמכונה בלע"ז 'תצפית משום מקום'. לכן בבית המדרש דוקא 'מצפה שבור' הוא מצפה שלם. בְּרַכַּת א-להים - תלוי.

שיטת ה'סמוך' של המדרש היא המובן החיובי (היחיד?) של השיטה הזו. היא עובדת, רק אם תסמכו פסוק לרעיון, אם תדרשו את הדרוש דרישה. אם לא תפרשו מהראוי לפתירה. אם תזכרו שכל פתירה היא גם פרימה, חיבור ואריגה של בגד שכעת מתכתב עם בגד אחר. ושפרימה במלרע היא גם פרימה במלעיל, כלומר: ראשית, התחלה. ושומה עלינו לא לבגוד

מבוסס על ראיית פניהם ולא על פניית עורף להם. הלימוד הבית מדרשי מתרחש במעגל, לא רק כי כך כולם רואים את כולם הכי טוב באופן טכני. המעגל – כמו שהרגיש חוני – הוא התחייבות, התחייבות לכלול את כולם, להתייחס לדעות של כולם, גם כשקשה ודוקא כשקשה: 'אין בעיה, אין בעיה; יש בעיה – יש בעיה'. כשכולם מסכימים על הכל, אין בעיה. אולם רגעים של מחלוקת קשה הם לא כשל בהתנהלות בית המדרש, אלא אדרבה, הם אתגרים והזדמנות לחוות ולראות את עוצמתו היהודית המפירה.

שבעים הוא גם מנין כן בגימטריה, ואף זה הוא ממאפייני המדרש. הוא 'כן', כי הוא חותר לאמת של כל אחד מהלומדים והוא נוגע בקיומם, נוגע לקיומם. 'כן' משמעותו היא גם חיובי, אבל לא רק במשמעות האופטימית של המילה אלא גם במשמעות ההתחייבותית של המילה. אנו לומדים כי אנו מאמינים שבית המדרש הוא חלק מהחיים. לכן הלימוד מחייב אותנו לחתור לתיקון עצמנו, לתיקון החברה, לתיקון העולם. הלימוד הוא קיומי לא רק כי הוא בנפשנו, אלא כי הוא מקיים אותנו – משיב את נפשנו, גורם לנו חיוניות. הוא גרסא דינקותא, גם כי הוא מחזיר אותנו תמיד לידע וחוויות קודמים, אך גם כי הוא מציב אותנו במקום המבורך של הינוקא, של הילד: מקום בו אנו מבקשים מהעולם ליילד עבורנו הסברים, פשרים וחדושים.

המדרש ניתן למשוטטים – בהליכה, במחשבה. כמו המילה 'פדגוג' המשקפת קשר אטימולוגי וענייני בין לימוד להליכה, שבעים הוא גם מנין נְהִיָּה, קרי: חיפוש ותהיה. בלעדיהם אין לימוד בכלל או לימוד בית מדרשי בפרט. המדרש משוטט כי כמו בְּשֵׁיט, גם בלימוד אינך יודע אם תחזור (ועתים אף אינך רוצה לחזור) לנקודת ההתחלה. אנו שטים בים המקורות – הלכה ואגדה, קבלה ופילוסופיה, שירה ופרוזה, אות, תמונה וציליל. מרגע שהרמנו עוגן אנו מקבלים על עצמנו להפליג לאופקים חדשים. יהושע סובול כתב: "שוב לחזור וללכת יחף על שברי זכוכיות". אם תרצו, זהו המדרש כולו, ופירושו? אמור לי אתה.

בית

הלימוד הוא סוף סוף גם בית. כי מהבית באת ואליו תשוב. ביתך, אשתך, אישך, משפחתך, חבריך, קהילתך, עמך, עולמך. ראויה היא חוויית הלימוד בבית המדרש היהודי המתחדש לבנות את ביתך אחרת, טוב יותר משהיית בונה אותו בלעדיה.

במדרש, ההקשרים נהיים רחבים מאוד. הוצאה מהקשר אחד היא תמיד הכנסה להקשר אחר. ישנם הקשרים שהם חלק מהלך הרוח הלימודי, ויש הקשרים המועלים על ידי הלומדים, שחיבורם לנושא נראה תלוש. מלאכת ההנחיה היא לנסות לא לדחוף אסוציאציות שכאלו באמת הבנין הפדגוגית שבידך, אלא להשתדל להשתוות במקום שהועלה ולהבין את החיבור שנוצר עם הטקסט, לשרשר את הענף אל השורש. אמנם בתור מנחה הלימוד, מטרתך היא לאזן בין הישענות על מערכת ההקשרים הקיימת לבין בריאת הקשר חדש ומשמעותי שיאיר את החיים מכיוון חדש ובלתי צפוי. בבית המדרש המתחדש והמגוון, אנו משתדלים אחרי הדיאלוג והרלוונטיות להטות.

תפקיד המנחה להנכיח את הקירות המטפוריים של הבית, בהם עלולים להתנגש חתוך עקמומיות מחשבה; משיחתו לחנוע את המחשבה (שיכולה לעלות על דעת הלומדים) שהכל יְבֹלָה-יְבֹלָה, הנובעת מלגיטימציה מוחלטת לכל דבר שנאמר

והרש הקרב יחובק. הפועל דר"ש הוא היפוכו של שר"ד, גם של הישרדות במובן הכוחני של המילה וגם של השררה. הגישה הבית מדרשית היא לפיכך הכלתית באופייה. מעגל הלומדים מסמל את הנחיצות של כל אחת מ-360 זוויות הראיה לטובת השכנת הרמוניה אך גם לשם המאבק על הצדק והאמת והשלום, המחלוקת לשם שמים. על מבנה הזכוכית התחוח של המדרש אי אפשר להשען בעונת השלגים, לא יקפא עליו אדם מקור כהיל בארובה; הלומדים יבחינו בו, יזמינו אותו, ידרשו בשלומו. בית המדרש – בית זכוכית הוא, שאינו מונע מאדם את הזכות להשתתף בו. זהו מעגל המכונס פנימה ופונה החוצה בו זמנית.

"שבעים פנים לתורה" – וגם ללומדים. הלימוד הבית מדרשי

1 "מלמד שאין מרצים", אמר רבי יוסי בספרא. בית המדרש אינו מבוסס על הרצאת ידע חד-כיוונית (גם אם המנחה יכול לעשות זאת בפורום מסוג אחר), אלא על דיאלוג רב מימדי: בין רעיון לטקסט המקראי המקודש, בין הלומדים לזולתם ולא-לוהיהם, בין רעיונות למחשבות, בין היהדות לשכנותיה. אם תבדקו, אגב, תראו שרבי יוסי אמר משפט זה בהקשר שונה לגמרי, אך ההוצאה מההקשר המקורי היא מלאכה יהודית עתיקה: הוצאה של הלכות ואגדות לאור אחר, בו יובנו אחרת.

נדב ברמן שיפמן, בן קיבוץ בארות-יצחק, גר בירושלים. נשוי לאלירז, אב לבארי ולאחינעם. לומד לתואר שלישי בחוג למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית, מורה בתיכון תל"י בית חינוך ומנחה בבית המדרש 'אלול'.

2 אבל... האם 'קריאה יפה' היא מן האפשר? ואם כן, יחפנות ממה? מסמכות רבנית? מסמכות השכל והנאורות? מפרשנות מסורתית? מהנחות מוצא כלשהן? אולי רק צריך להיות מודע להן? האם נעליים פרשניות חייבות לסנדל את הלימוד? האם סנדלינו נועלים את זרימת הלימוד? ישפט נא כל אחד מזה ההרגל המדרשי המיטבי שלו.